

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรของ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง การบริหารองค์กร และแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรของ ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (๓) เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์องค์ความรู้ เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรของ ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา เพื่อใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจาก เอกสาร หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ สื่อวิดีโอ รายการโทรทัศน์ และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสังเกตการณ์ในพื้นที่ และการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการกับบุคลากรในองค์กร

๕.๑.๑ การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ภาวะผู้นำ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและ การบริหารองค์กร

ผู้นำคือบุคคลที่มีความสามารถในการให้ความช่วยเหลือและแก้ปัญหา เป็นผู้มีอำนาจ มีอิทธิพลในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือ คำสั่งของเขาได้ ผู้นำเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ ความเคารพความเชื่อจากผู้ตาม

ภาวะผู้นำคือ ความสามารถในการใช้ศิลปะ และกระบวนการของบุคคลหนึ่ง ที่จะกระตุ้น จูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่น ทั้งผู้ร่วมงาน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หมู่คณะ หรือ องค์กร ในสถานการณ์ต่างๆเพื่อปฏิบัติการให้สำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ ในส่วนของคุณลักษณะของผู้นำที่ดี มีหลายประการตามแนวคิดของนักวิชาการหลายท่าน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำที่ดีจะมีลักษณะของผู้ที่มีศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือการที่ผู้นำมีอิทธิพล และนำพาผู้ตามให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในทุกๆด้าน ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีวิวัฒนาการมาจากทฤษฎีภาวะผู้นำ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นกรอบในการวิจัยคือ ทฤษฎีของ เบอร์นาร์ด เอ็ม บาส และ บรูซ เจ อวอลิโอ (Burnard M. Bass & Bruce J. Avolio) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม ๔ ด้านของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือ (๑) การมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ซึ่งหมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตนอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นแบบอย่างให้กับผู้ตามได้ปฏิบัติตาม (๒) การสร้างแรงบันดาลใจ หมายถึง การที่ผู้นำมีพฤติกรรมที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตาม ให้เขาสามารถทำในสิ่งที่ผลดีอย่างไม่รู้สีกว่าถูกบังคับ แต่เป็นการสร้างแรงผลักดันให้เกิดขึ้น

ในจิตใจของเขาด้วยความสมัครใจ ซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น การทำงาน การดำเนินชีวิต (๓) การกระตุ้นให้เกิดสติปัญญา หมายถึงผู้นำสามารถกระตุ้นให้ผู้ตามรู้จักใช้สติปัญญาในการคิดวิเคราะห์ เพื่อการกระทำในสิ่งที่เหมาะสม ทั้งในด้านการทำงานและในการดำเนินชีวิต (๔) การคำนึงถึงปัจเจกบุคคล หมายถึงการที่ผู้นำตระหนักถึงความสำคัญของบุคคลที่เป็นผู้ตาม หรือบุคคลที่อยู่ร่วมด้วย ในด้านความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้ตามแต่ละคน มีการดูแล เอาใจใส่ อย่างใกล้ชิด เพื่อให้ผู้ตามเกิดความอบอุ่นใจ มีความมั่นใจ และ เป็นผลให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อปัจเจกบุคคลแต่ละคนมีสภาวะทางจิตใจมั่นคง มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้นำ และเพื่อนร่วมงาน เขาย่อมสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าให้แก่องค์กร และ สังคม ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีพฤติกรรม ๔ ด้านอย่างแท้จริง และ ต่อเนื่อง ย่อมนำพาองค์กรให้ประสบความสำเร็จ สมดังเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในทางพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่มีคุณธรรม มีความตั้งใจในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และนำพาคนให้ปฏิบัติตามสิ่งที่ตั้งใจเพื่อการบรรลุเป้าหมาย ส่วนภาวะผู้นำคือ คุณสมบัติเช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม และแนวคิดในพระสูตรคือ อักคัณฐสูตรและ อธัมมิกสูตร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับผู้นำเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความสำคัญในการนำพา ปกป้องคุ้มครอง ดูแลหมู่คณะ ตัดสินความผิด และหากผู้นำมีคุณธรรม ย่อมทำให้ผู้ที่เดินตามประพฤติตนดีตามไปด้วย

ในตอนท้าย ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิด และทฤษฎีต่างๆในการบริหาร ซึ่งเห็นว่า หลักการบริหารโดยทั่วไปนั้น ประกอบด้วยการวางแผน การจัดการองค์การ การสรรหาบุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ หรือ การประสานงาน ตลอดจนการจัดงบประมาณ และปัจจุบัน ได้มีแนวคิดการบริหารแบบยุคใหม่ เป็นการบริหารแบบคุณธรรม ซึ่งใช้ชื่อว่า กลยุทธ์น่านน้ำสีขาว เป็นการบริหารที่มีความห่วงใยและคำนึงถึงมวลมนุษยชาติเป็นสำคัญ การบริหารด้วยคุณธรรมนี้เป็นหลักที่นำไปใช้ได้ทั้งในการบริหารองค์กร และการทำธุรกิจ

๕.๑.๒ การศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรของ ดร.อาจง ชุมสาย ณ อยุธยา

ดร.อาจง ชุมสาย ณ อยุธยา เป็นผู้นำที่มีพฤติกรรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีของบาสและอโวลีโอ อย่างครบถ้วน ซึ่งวิเคราะห์ตามหลักพฤติกรรม ๔ ด้าน กล่าวคือ พฤติกรรมด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ พฤติกรรมด้านการสร้างแรงบันดาลใจ พฤติกรรมด้านการกระตุ้นสติปัญญา และ พฤติกรรมด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล

๑) พฤติกรรมด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ดร.อาจง เป็นผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบ ๒ ประการคือ การมีคุณลักษณะส่วนตนของผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ และ การแสดงบทบาทของผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์

การมีคุณลักษณะส่วนตนของผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ มี ๓ ประการคือ การเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จริยธรรมในตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ การมีคุณสมบัติของผู้นำที่พึงประสงค์ และ การเป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม สำหรับการแสดงบทบาทของผู้นำที่

มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ประกอบด้วย ๓ ประการคือ การกระตุ้นเร้าผู้ตามในการสร้างวิสัยทัศน์ของตนให้เหมือนกับผู้นำ การมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ และการเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ต่างๆด้วยความสุขุม

๒) พฤติกรรมด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา เป็นผู้นำที่มีพฤติกรรมในด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบ ๒ ประการคือ การมีคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ และการแสดงบทบาทของผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ การมีคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ มี ๒ ประการคือ การปฏิบัติตนตามแนวทางที่ได้แนะนำแก่ผู้อื่น และการเป็นนักสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ สำหรับการแสดงบทบาทของผู้นำที่สร้างแรงบันดาลใจ ประกอบด้วย ๓ ประการคือ การให้ความเข้าใจและความเชื่อมั่นในตัวผู้ตามอย่างแท้จริง การกระตุ้นจิตวิญญาณของทีมงานให้มีชีวิตชีวา และการให้อิสระในการทำงาน

๓) พฤติกรรมด้านการกระตุ้นสติปัญญา ดร.อาจอง เป็นผู้นำที่มีพฤติกรรมด้านการกระตุ้นสติปัญญา ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบ ๒ ประการคือ การมีคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำด้านการกระตุ้นสติปัญญา และการแสดงบทบาทของผู้นำด้านการกระตุ้นสติปัญญา

การมีคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำด้านการกระตุ้นสติปัญญามี ๓ ประการคือ การดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา การแก้ปัญหาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และการมีความจำดี สำหรับด้านการแสดงบทบาทผู้นำในด้านการกระตุ้นสติปัญญามี ๒ ประการคือ การกระตุ้นผู้ตามให้ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตและการทำงาน และการกระตุ้นสติปัญญาให้คิดทำโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรและต่อสังคม

๔) พฤติกรรมด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ดร.อาจอง เป็นผู้นำที่มีพฤติกรรมด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบ ๒ ประการคือ การมีคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล และการแสดงบทบาทของผู้นำด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล

การมีคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล มี ๓ ประการคือ การมีมนุษยสัมพันธ์ดี การมองโลกในแง่บวก และการเอาใจเขามาใส่ใจเรา สำหรับการแสดงบทบาทผู้นำในด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล มี ๓ ประการคือ การให้ความสนใจและเอาใจใส่ ต่อสภาพจิตใจและความเป็นอยู่ของบุคคลแต่ละคนที่อยู่ร่วมด้วย การให้บุคคลรับผิดชอบงานที่เหมาะสมกับความรู้และความสามารถ และการให้ความช่วยเหลือบุคคลในสถานการณ์และโอกาสที่เหมาะสม

พฤติกรรมทั้ง ๔ ด้านนี้ทำให้ ดร.อาจอง เป็นบุคคลที่มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นที่ประจักษ์ชัดทั้งในองค์กร และ ในสังคม และทำให้ ดร.อาจอง สามารถบริหารองค์กร อันคือ โรงเรียนสัตยาไส ให้เป็นโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

๕.๑.๓ การศึกษาแนวทางการประยุกต์องค์ความรู้เรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรของ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา เพื่อใช้กับสังคมไทย

ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา เป็นบุคคลที่มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์อย่างแท้จริง บุคคลที่ปรารถนาจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ สามารถนำหลักการปฏิบัติของดร.อาจอง ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และการทำงานเพื่อพัฒนาตนให้เป็นผู้มีการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพ ดังนี้

พฤติกรรมด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ผู้ปรารถนาจะพัฒนาตนให้เป็นผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ สามารถนำคุณลักษณะและการแสดงบทบาทของ ดร.อาจง ในด้านนี้ไปประยุกต์ใช้ได้ โดยการสร้างคุณลักษณะของผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ให้เกิดขึ้นในตน ดังนี้ (๑) การพัฒนาตนให้เป็นบุคคลที่มี คุณธรรม จริยธรรมในตนเองอย่าง เป็นธรรมชาติ โดยอาจใช้หลัก “คุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการ” เช่นเดียวกับ ดร.อาจง หรือ อาจเป็นหลักธรรมข้ออื่นเป็นข้อประพจน์ก็ได้ เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักสัปปุริสธรรม เป็นต้น (๒) การพัฒนาคุณสมบัติของผู้นำที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในตนเอง (๓) การฝึกตนให้มีพฤติกรรมของการเสียสละ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ในด้านการแสดงบทบาทต่อผู้ตาม ควรมีการแสดงออกดังนี้ (๑) การกระตุ้นเร้าผู้ตามให้สร้างวิสัยทัศน์ให้เหมือนกับผู้นำ (๒) การมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ และ (๓) การเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ต่างๆ ด้วยความสุขุม หากบุคคลสามารถฝึกปฏิบัติการแสดงบทบาทดังกล่าวนี้ได้ เขาย่อมเป็นผู้นำที่มีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ต่อผู้ตาม ทำให้ผู้ตามเกิดความศรัทธา และต้องการปฏิบัติตามอย่างแนบแน่น

พฤติกรรมด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ผู้ปรารถนาจะพัฒนาตนให้เป็นผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ สามารถนำคุณลักษณะ และ การแสดงบทบาทของ ดร.อาจง ไปประยุกต์ใช้ได้ กล่าวคือ สร้างคุณลักษณะของผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจโดย (๑) การปฏิบัติตนตามแนวทางที่ได้แนะนำผู้อื่น และ (๒) การเป็นนักสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ในด้านการแสดงบทบาทต่อผู้ตาม สิ่งที่ควรกระทำคือ (๑) การให้ความเข้าใจและความเชื่อมั่นในตัวผู้ตามอย่างแท้จริง (๒) การกระตุ้นจิตวิญญาณของทีมงานให้มีชีวิตชีวา และ (๓) การให้อิสระในการทำงาน ซึ่งหากบุคคลฝึกฝนตน ปฏิบัติดังนี้ จะทำให้เป็นผู้นำที่มีพฤติกรรมด้านการสร้างแรงบันดาลใจอย่างแท้จริง

พฤติกรรมด้านการกระตุ้นสติปัญญา ผู้ปรารถนาจะพัฒนาตนให้เป็นผู้นำด้านการกระตุ้นสติปัญญา สามารถนำคุณลักษณะ และ การแสดงบทบาทผู้นำของ ดร.อาจง ไปประยุกต์ใช้ได้ คือ สร้างคุณลักษณะของผู้นำด้านการกระตุ้นสติปัญญา โดย (๑) การดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา (๒) การแก้ปัญหาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และ (๓) การมีความจำดี และพัฒนาการแสดงบทบาทผู้นำในด้านการกระตุ้นสติปัญญา ๒ ประการคือ (๑) การกระตุ้นผู้ตามให้ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตและการทำงาน และ (๒) การกระตุ้นสติปัญญาให้คิดทำโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรและต่อสังคม

พฤติกรรมด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ผู้ปรารถนาจะพัฒนาตนให้เป็นผู้นำด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ต้องมีคุณลักษณะดังนี้คือ (๑) การมีมนุษยสัมพันธ์ (๒) การมองโลกในแง่บวก และ (๓) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา และ ในด้านการแสดงบทบาทผู้นำในด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ควรกระทำดังนี้ (๑) การให้ความสนใจและใส่ใจในบุคคลแต่ละคนที่อยู่ร่วมด้วยอย่างแท้จริง (๒) การให้ผู้ทำงานรับผิดชอบงานที่เหมาะสมกับความรู้และความสามารถ และ (๓) การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ร่วมงานในสถานการณ์และโอกาสที่เหมาะสม

พฤติกรรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ทั้ง ๔ ด้านนี้ จะทำงานร่วมกันอย่างสอดประสานกลมกลืน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงย่อมมีพฤติกรรมทั้ง ๔ ด้านนี้ในตัวเอง และแสดงพฤติกรรมออกมาพร้อมๆ กัน ไม่แยกส่วน เป็นภาวะผู้นำที่มีการดำเนินไปพร้อมๆ กัน ในตัวบุคคลที่เป็นผู้นำนั้นๆ

บุคคลที่ปรารถนาจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ จำต้องฝึกปฏิบัติตนตามคุณลักษณะ และการแสดงบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้ง ๔ ด้าน ให้เกิดขึ้นในตนเองให้ได้อย่างแท้จริง หากกระทำได้ บุคคลนั้นก็จะประสบผลสำเร็จในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการพัฒนาองค์กรให้ก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างแน่นอน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความสำคัญอย่างมากในการบริหารองค์กรให้ประสบความสำเร็จ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงควรมีการปฏิบัติตามพฤติกรรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้ง ๔ ด้าน คือ พฤติกรรมด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ พฤติกรรมด้านการสร้างแรงบันดาลใจ พฤติกรรมด้านการกระตุ้นสติปัญญา และพฤติกรรมด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นพฤติกรรมในด้านดีของผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ในการจะพัฒนาตนให้มีคุณลักษณะของพฤติกรรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงแต่ละด้าน เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมาก เพราะ หากบุคคลที่เป็นผู้นำไม่มีคุณลักษณะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ในพฤติกรรมด้านต่างๆ บุคคลนั้นย่อมไม่สามารถแสดงบทบาทภาวะผู้นำในพฤติกรรมทั้ง ๔ ด้านอย่างสมบูรณ์ได้ และ ในการแสดงบทบาทภาวะผู้นำในแต่ละด้านนั้น ต้องมีการแสดงบทบาทของความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน ดังได้กล่าวแล้ว บุคคลที่ศึกษาองค์ความรู้ อย่างละเอียด ทำความเข้าใจ และนำองค์ความรู้ที่ศึกษา ไปประยุกต์ใช้ ย่อมสามารถพัฒนาตนให้ก้าวไปสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะมีผลในการพัฒนาองค์กร หรือ หน่วยงานทุกระดับชั้น ให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้นำเสนอแนวทาง สำหรับบุคคลที่ปรารถนาจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กร นำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานได้ ไม่มากนักน้อย และสามารถนำคุณธรรม ตลอดจนพฤติกรรมของผู้นำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้ตนเองมีภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ด้วย นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นที่อาจจะนำไปศึกษาต่อได้อีก ดังนี้

- ๑) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของบุคคลสำคัญในประเทศ
- ๒) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ
- ๓) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ เหตุที่ทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถบริหารองค์กรให้ประสบความสำเร็จ